

LA INDÚSTRIA A TORELLÓ

Josep M.ª PUCHADES
Doctor Enginyer Industrial
Professor a la Universitat
Politécnica de Barcelona.

1. ANTECEDENTS HISTÒRICS

Al Nord de la Plana de Vic la Vall de Torelló, estesa per gran part de les conques dels rius Ges i Fornés i emmarcada per llur collector el Ter, ha estat des de temps antics una contrada que s'ha distingit per les seves activitats industrials. No és pas d'estranyar que hagi estat així, tota vegada que la dedicació a l'agricultura no podia assolir valors preponderants: els conreus de gran productivitat solament s'hi troben en les planes al·luvials regades per les tres esmentades corrents, i al secà, l'alternança de primalls i fondals damunt les margues grises no afavoreix pas collites ubèrrimes. L'home de la terra ha cercat altres ocupacions: l'explotació dels boscos propers, la ramaderia, el comerç i diverses activitats que no arribaren mai a fixar una gran població i a ocasionar un creixement demogràfic, fins que l'artesania començà a donar pas a una transformació vers la indústria ara fa justament dos segles.

Sembla, però, que aquesta vocació era ja antiga: el nom de Sant Vicenç de Torelló fou el de «Labricatia», o sigui, lloc on es fabrica terrissa. Els vells molins, ara evolucionats en molts casos cap a grans establiments industrials, formen un rosari al llarg dels eixos fluvials. A Torelló hi havia el de Can Basses, paperer i fariner, substituït més tard per una indústria tèxtil que encara aprofita un salt hidràulic amb transvasament de l'aigua del Ter a la del Ges per un túnel construït fa 230 anys. En aquest darrer riu i amb les mateixes activitats existia, ja en el segle XVI, el molí de Malianta, que fa pocs anys ha deixat de funcionar. Altres, com el de les Palanques, han desaparegut: al lloc d'aquest es troba un petit aprofitament hidroelèctric. El 1511 es constituí el Gremi de Paraires, que agrupava els filadors i teixidors de llana i de lli, d'acord amb les capitulacions i règim de treball i d'aprenentatge que eren característiques en aquella època a Catalunya. Un altre Gremi torellonenc fou el de Sant Eloi, fundat el 1562, en el qual es reuní tot el ram del metall, del coure i de moltes altres activitats; sabem que en aquest segle es fonen campanes, hi ha un forn de vidre i una indústria d'obtenció de sabó. La torneria de banya s'esmenta ja en el segle XIII, i arrela a Sant Pere i a Torelló.

Cap a finals del XVIII les activitats industrials prenen volada: el cens de Floridablanca, dels 1933 habitants que xifra a Torelló diu que hi ha «495 jornaleros. 10 fabricantes y 62 artesanos». La filatura i la torneria de fusta es comencen a mecanitzar, i s'inicia la transformació tèxtil que passa de la llana al cotó. A les acaballes del segle encara hi ha 51 mestres paraires, 47 pentiners i 18 teixidors, però l'any 1857 solament es troben ja 5 paraires i, en canvi, hi ha sis fàbriques importants de filats i teixits de cotó, en les quals treballaven 46 homes, 38 dones, 25 nois i 20 noies i, a més, quasi 100 teixidors amb teler propi, mogut a mà. Hi ha el gran establiment de la tintoreria Pujol que, fundat a primers del segle XVII adquireix una notable importància en la segona meitat del XIX; no solament tractava el tint de llana de les fàbriques locals, les de Roda de Ter i d'altres poblacions veïnes, sinó que de l'Aragó hi portaven amb haveries les baietes que en sortien tenyides de grana, blau, groc, plom i d'altres colors. Els aprofitaments hidràulics es milloren substituint els vells rodets per turbines modernes; malgrat i aixó, la potència que exigeix el creixement industrial no és suficient, i en 1875 s'installa la primera màquina de vapor a la torneria Vidal i sis anys més tard una altra a la torneria Pujol, empreses que prenen notable importància en aquest ram. El primer tren del «Ferrocarril y Minas de Granollers a San Juan de las Abadeses» arriba a l'estació de Torelló el dia 1 d'agost de 1879; aquesta nova via de comunicació vé a ésser una col·laboració extraordinària en el desenrotllament de la indústria local.

I així passem al segle actual, en el transcurs del qual les activitats industrials augmenten i evolucionen ràpidament. La torneria de fusta del ram tèxtil perd importància: de les quatre grans fàbriques existents en 1927, una es trasllada a Villava (Nabarra); altres dues pleguen més tard. Cal adaptar-se als nous materials i obrir nous mercats: apareixen com a noves les indústries d'embotissatge de metalls, de bijuteria, de jugueteria, de vitrificació i moltes d'altres. Ha sorgit una especialització ben selecta i una diversitat encertada que donen com a fruit l'establiment d'activitats fabrils netament pròsperes, àdhuc en els actuals moments de regressió econòmica. Torelló té assegurat el seu futur.

2. FONTS D'INFORMACIÓ

És, certament, ben abundosa la bibliografia torellonenca. Hem de fer esment de l'obra de Mn. Pau Parassols Pi, «San Feló de Torelló, la Virgen de Rocaprebera y San Fortián», publicada el 1876. L'estudi històric fonamental és, però, la «Història de Torelló», en dos densos volums, dels anys 1947 i 1948, de la qual fou autor el Dr. Fortià Solà Moreta, fill il·lustre de la vila i un dels que més monografies locals va publicar sobre poblacions i santuaris de Catalunya.

Però, si aquestes investigacions tenen interès pel coneixement de les activitats industrials en temps pretèrits, n'hi ha també afortunadament d'altres que es refereixen a l'època present, i que són de valor inestimable. El Dr. Lluís Thomasa publicà el 1968 un documentat estudi sobre «La Vall de Torelló», i, sobre tot, realitzà una obra extraordinària amb una monumental «Topografia Mèdica de Torelló», que, malauradament, resta inèdita. El senyor Josep Castells, inspirat poeta que ha cantat la bellesa del paisatge i de la vida local, amb

els seus coneixements formidables sobre Torelló ha realitzat un extraordinari recull d'estadístiques i d'informacions relatives a la població que constitueixen un modèlic exemple del que pot fer un enamorat com ell, de la seva professió de secretari d'Ajuntament en el curs de més de cinquanta anys de dedicació a la mateixa Entitat Municipal.

I finalment, cal esmentar que altres persones, com els senyors Antoni Camprodon i Pere Rosell, han volgut facilitar-nos valuoses dades que ens han estat de gran utilitat.

Per altra banda, la realització minuciosa de la inspecció municipal de motors i de maquinària instal·lada a les indústries, corresponent a l'any 1970, ens ha fornit una informació detallada dels elements amb els quals està dotada la indústria local i de la seva producció. Junt amb la potència i el nombre de motors elèctrics i l'equipament detallat de màquines per a cada ram i especialitat, tenim el cens d'empreses i de llurs obrers: tot plegat constitueix una estadística bàsica per a definir el nivell de mecanització i d'automatisme al qual ha arribat la indústria local, lluitant sempre amb l'afany d'atènyer una millora en la especialització i en la qualitat. Gràcies a aquesta pruija característica, podem assegurar que cal qualificar moltes empreses de Torelló com «indústries punta», o sigui com a aquelles que pertanyen a sectors en els quals llur augment de productivitat és superior al promig espanyol.

3. LA POBLACIÓ ACTIVA

Posseim dues bones fonts d'informació: el padró rectificat de la població del 1965 i el Cens del 1970, aquest últim completat amb dades de les empreses, per la Delegació Sindical de la localitat. Utilitzem, però, indistintament els dos, car la diferència de cinc anys fa variar poc les referències. El quadre núm. 1, ens dona el nombre d'habitants classificats en 18 Grups a efectes laborals. Per a cada Grup figura la distribució segons el sexe i el percentatge respectiu; el tant per cent de cada sexe respecte al total corresponent de llurs habitants, i finalment el percentatge de cada Grup respecte als 8.582 habitants que formen la població.

Aquest quadre queda resumit en el número 2, en el qual veiem tot seguit que la presència d'una notable població femenina dedicada a labors domèstiques (1727 persones), que de forma injusta es fan figurar normalment entre la població inactiva, fa reduir la població activa al 45'2 %, però puja al 65'3 % si hi incorporem totes aquelles mestresses de la casa que, sovint, no es limiten a les feines de la llar, sinó que ademés, treballen en la botigueta pròpia o en el taller familiar o pinten i decoren els objectes que surten del torn. La imatge d'una unitat empresarial formada exclusivament pels pares, els fills i algun altre parent ha estat sempre normal a Torelló.

Si ara observem els percentatges de la població activa respecte a la població total, apreciem que, sectorialment per a cada una de les branques econòmiques, es dedica a l'agricultura solament el 2'6 % de la població total; ja hem destacat la poca importància d'aquesta producció en el terme municipal per manca d'aptituds agronòmiques del terreny. En canvi, de cada tres torellonencs, un treballa a la indústria, i solament un de cada 9 es dedica als serveis. La prepotència del ram fabril és, doncs, ben evident.

I encara ho és més si la relacionem únicament amb el conjunt de la població activa. Aleshores el quadre és com segueix :

	<i>Agricultura</i>	<i>Indústria</i>	<i>Serveis</i>
Torelló	5'8	69,5	24'7
Catalunya	12'7	50,5	36'8
Espanya	32'1	34'6	33'3
França	19'—	41'—	40'—
Alemanya Federal	11'8	49'4	38'8

Hom veu que la nostra població és capdavantera a tots els exemples posats pel que fa referència al nivell d'industrialització, i també ho és en l'aspecte agrícola pel fet d'atènyer el percentatge més reduït. L'examen de conjunt no ens dóna com a resultat el poder qualificar Torelló com una població equilibrada o amb proporcions adequades en els diversos sectors econòmics. Difícilment el primari podrà augmentar la seva limitada importància, encara que amb poc temps s'han anat establint diverses granges, sobre tot porcines, i àdhuc es cria aquest bestiar en alguns llocs de l'interior urbà, cosa que cal evitar totalment. Però sí que és possible incrementar el terciari: cal donar impuls al comerç local, fomentar l'atracció al mercat dels dimecres, crear nous serveis i establir una sòlida funció de capitalitat de rodalia on acudin per a llurs principals necessitats els municipis de Sant Vicenç i de Sant Pere de Torelló, Orís, les Masies de Sant Hipòlit i, si es construeix la carretera de Forat Micó, el terme gironí de Vidrà. Alguns equipaments ja corresponen al d'un notable cap de comarca: per exemple, el magnífic Parc de Bombers inaugurat recentment. Cal, però, establir-ne ràpidament d'altres: un bon Hospital, un Institut complet pel Batxillerat, una Escola del Treball especialitzada en les activitats locals, un Museu, una línia d'autobusos urbans i moltes dotacions que manquen encara en l'ordre material i en el cultural. El veïnatge de Manlleu podria tal vegada donar pas a serveis mancomunats que afectin ensems la Vall del Ges i el Collsacabra; per a aixó manca la carretera directa a l'Esquirol.

Aquesta reestructuració del binomi indústria-serveis és un dels principals objectius que cal considerar en el programa del desenrotllament local.

4. EL CONJUNT INDUSTRIAL

A Torelló treballen en la indústria un total de 2.695 persones, de les quals 1.765 són homes i 930 són del sexe femení; la proporció és, doncs, dels 2/3 pels primers i 1/3 per les segones. Hi ha així, malgrat l'existència ja indicada de 1.727 senyores dedicades a «sus labores», una forta participació de la dona en les activitats fabrils de la localitat. Quasi les 2/3 parts del cens d'obrers tèxtils són dones, i en el ram dels metalls ho són 1/3 part. Encara figura també amb el 13'2 % de l'estadística laboral en el ram de torneria, i la seva intervenció és pràcticament nul·la en les altres ocupacions industrials.

En el quadre núm. 3 queda resumida l'estadística de la dotació industrial de Torelló. Hi figura el detall del nombre d'empreses que tenen potència elèctrica instal·lada per accionar motors, el total d'aquesta potència i el nombre de màquines del qual disposa cada activitat industrial.

D'aquestes dades se'n dedueixen conseqüències interessants. Al total de 300 empreses corresponen els 2.695 obrers censats al sector secundari, i un centenar més que són atribuïbles al sector terciari que figura en el padró municipal amb potència instal·lada en motors. Així tenim, doncs, que el promig d'obrers per empresa industrial és a Torelló d'uns 9 treballadors, xifra representativa d'un predomini de la petita indústria i de l'artesania. Igual cosa ens diu el promig resultant de 12 C.V. per empresa. El promig de potència per obrer és de 1'3 C.V. I respecte al nombre total de màquines, que és de 2.739 en tota la indústria torellonenca, veiem que correspon quasi exactament una màquina per a cada un dels 2.795 obrers, comptats com acabem d'indicar.

Es tracta doncs d'una massa considerable tant en l'aspecte empresarial com en l'econòmic, en el laboral i en el d'equipament mecànic. Passem ara a analitzar-la aïlladament per a cada un dels grups que la constitueixen.

5. EL RAM TÈXTIL

La indústria tèxtil a Torelló ha quedat pràcticament reduïda a la filatura de cotó, de la qual n'hi ha cinc establiments que apleguen uns 850 obrers, tenen una potència elèctrica instal·lada de 700 C.V., i a més una potència hidràulica de 690 C.V. i una tèrmica auxiliar de 630 C.V. Les indústries s'han preparat per a no quedar mai sense energia per causa de les minvades fluvials o de les restriccions pretèrites en el sumministre elèctric. L'especialització en aquesta activitat filadora està estesa al llarg del Ter; d'aquest ram en el proper terme de Sant Vicenç de Torelló hi ha dues colònies fabrils importants, i en una d'elles, la de Borgonyà (Fabra i Coats), treballen més de 1.000 obrers, dels quals 305 viuen a Torelló.

L'estadística de 1950 encara anotava dues fàbriques de teixits; avui no en queda cap. Hi ha, establerta de fa pocs anys, una important indústria de fabricació de xarxes per a la pesca, amb mercat nacional i estranger; disposa de 24 telers.

L'antiga indústria torellonenca de teixits va sucumbir, com en tants altres llocs, per no haver renovat la maquinària a temps i quedar amb una baixa productivitat. En canvi, la filatura ha estat més previsor, i per tal que els seus 30.000 fusos puguin seguir girant, s'ha equipat amb acondicionadors i elements auxiliars, i fins i tot, per exemple, ha adquirit a Txecoslovàquia, màquines de filar per raig d'aigua a pressió, seguint les més modernes tècniques. Així ha estat possible de superar la crisi que en aquests darrers temps ha experimentat el ram tèxtil.

6. LA TORNERIA

6.1. LA TORNERIA DE BANYA

Les torneries que treballaven la banya del bou arribaren a assolir una gran importància a Torelló. Era a la nostra localitat on s'obtingué una major especialització en la fabricació d'aixetes i sobre tot de brocs de banya per a les botelles de cuir utilitzades per beure a galet. Consta aquest element de dues peces de banya, tornejades i unides per rosca, i una de més exterior que és

anomenada «xeremina», unida també per rosca al conjunt. La obtenció d'aquesta part fonamental de la botella era realitzada amb extraordinària habilitat pels torners de banya de Torelló. L'any 1930 encara treballaven més d'una vintena de tallers dedicats a aquesta activitat, i enviaven aquests brocs als boters de tot Espanya, i principalment, del centre i del nord. Ara es fan de matèria plàstica.

El tronc de la banya s'utilitzava per fer-ne pintes, i la punta era la matèria prima emprada en torneria. A més dels brocals, dels quals se'n fabricaven mig milió anuals en el primer quart d'aquest segle, els 80 homes, entre amos, fadrins i aprenents que es dedicaven a aquest ram, produïen també altres objectes: broquets per fumar, canonets per posar agulles, canonets per fer mitja, jocs d'escacs, tinters i altres accessoris d'escriptori, salers, ous per sargir, vasos plegables, didals, etc. Es consumia per any unes 60 tones de puntes massisses de banya, que es rebia en una petita part del país, però en la principal s'importava de Campredon (Ariège, França) procedent dels pentiners francesos. També en venia de l'Argentina i d'Alemanya.

La substitució de la banya, matèria de preu elevat, per la fusta i els productes plàstics ha anul·lat pràcticament aquesta activitat, que avui practiquen a Torelló solament un o dos tallers.

6.2. LA TORNERIA DE FUSTA

A mitjans del segle passat la torneria ja constituïa una especialitat característica de la vall de Torelló. Feia anys que el subministre de les filatures requeria rodets, canons de metxera, bitlles i altres accessoris de fusta, dels quals les conques recentment industrialitzades del Ter i del Llobregat n'eren els més immediats clients. Per altra banda, també resultava intensa la demanda de petits objectes d'ús domèstic (punys de paraigua, brotxes d'afaitar, anelles, vasos, capsos, estoigs, aixetes, rosaris, boixets, guardioles) i també algunes joguines. Així doncs no és d'estranyar que al Cens de l'any 1857 ja hi trobem 94 torners, que en anys posteriors segueixen augmentant.

L'expansió d'aquesta activitat és lograda per unes generacions que han de lluitar i fer front a una manca constant de mitjans tècnics i de recursos econòmics. El torner era l'home que s'ho havia d'arreglar tot: els dilluns anava al bosc a tallar la fusta, principalment boix o faig. Un cop seca, la serrava a mà amb elements rudimentaris i la preparava per a, finalment, treballar-la amb el torn de peu. Aquesta màquina consistia en una calca que amb el peu es movia amunt i avall segons una curva definida per la fletxa d'elasticitat d'una ballesta formada també d'una branca de boix ben seleccionat. Es lograva així un moviment alternatiu, que es transformava en rotatori per enrotllament de la corda d'enllaç sobre un cilindre que constituïa l'eix motor del torn. La continuïtat en aquesta labor durant molts anys podia influir en la constitució fisiològica i en alteracions o deformacions anatòmiques de l'obrer: era una feina molt dura, car exigia treball de mans i de peus.

A mesura que aquesta activitat creixia, es feien necessaris una major perfecció i automatisme, i també era precís cercar altra font d'energia que no fos el propi motor humà. Així s'empraren també recursos antics però potents, i algun establiment utilitzà la força animal mitjançant el vogi o aprofitant el salt hidràulic d'algun vell molí fariner.

Ja hem vist en parlar dels antecedents històrics de la indústria, com la màquina de vapor va permetre, en el darrer terç del segle passat, la creació d'algunes empreses torneres de certa importància. En el «Plano industrial y comercial de la villa de Sn. Feliu de Torelló», de J. Calvet, publicat en 1883, reproduït en 1966 per l'Ajuntament, hi ha una magnífica orla on, entre diverses vistes dels principals establiments, figura l'interior d'una nau de la torneria de Joan Pujol i fills, empresa encara avui continuada pels familiars descendents. Hom hi veu la màquina de vapor que acciona l'embarrat del qual prenen potència una serra cinta, una serra circular, una mola i tota una sèrie de tornos que van treballant la fusta apilada dintre el recinte.

Poc ha canviat, en molts casos, aquesta estructura industrial. S'ha millorat la maquinària i l'energia motriu és ara subministrada per l'electricitat. Torelló fou una de les primeres poblacions que disposà d'aquesta nova forma d'energia per a llum i força gràcies a una central local instal·lada aprofitant el salt hidràulic de Cal Feiner. I així la indústria de torneria, arrelada també intensament a Sant Pere de Torelló, amb algun petit establiment al terme de Sant Vicenç, anà creixent i es convertí en una especialització, que encara perdura, de la vall del Ges.

Aquesta especialització fou lograda per l'afany d'aquells homes que sense estudis tècnics ni base científica i moltes vegades amb migrats recursos materials, però amb un gran delit per millorar llur sort i la del poble, introduïren perfeccionaments notables i amb llur esperit d'observació i experiència donaren prestigi a la producció local. Un homenatge pòstum per a un d'aquests incansables lluitadors podem retre a la persona d'Ignasi Camprodon, suara traspassat quasi nonagenari; en la seva joventut, empès per la dèria d'aportar noves idees i procediments pràctics, i essent un senzill obrer d'aquest ram, sentí la pruija de conèixer com es treballava a l'altra banda del Pirineu, i es passà alguns anys a les torneries de la vall de l'Ariège, d'on en revingué amb nous coneixements que, entre altres coses, originaren la substitució del poliment de la banya amb vidre, pel de les polidores de disc i draps amb pedra tosca (pumita volcànica).

La torneria de fusta ha sofert diverses crisis econòmiques motivades per causes diferents. Per una banda, depèn directament de la demanda en el ram tèxtil: està lligada per tant íntimament a les depressions que ha experimentat la filatura. Per altra part, a causa d'emprar-se nous materials, ha vist tan minvades les comandes que, de les tres grans fàbriques existents durant molts anys, solament en resta una que ademés per atendre noves modalitats ha hagut d'incorporar a la seva producció la de peces de plàstic per injecció.

Efectivament: ja a principis de segle comença la utilització de noves matèries primes sintètiques, tals com el «galalit», derivat de la caseïna comprimida. És, però, en els darrers vint anys, que l'aparició de nombrosos materials plàstics a preus raonables han portat una seriosa competència a la fusta, substituint-la en les bitlles, rodets, cons i altres accessoris, alguns dels quals també ja es fabriquen de cartró o de paper a Torelló mateix. Com en totes les tècniques industrials, aquestes innovacions han exigut transformacions profundes en l'estructura i en l'equipament fabril: una de les més importants torneries torellonenques proveïa quasi tot el mercat espanyol de punys de paraigua, fabricats a base de fusta esmaltada i treballada. Ara quasi bé tota la producció es fa amb màquines d'injectar plàstic emmotllat: aquest establiment ha deixat,

doncs, d'ésser una torneria per a convertir-se en una indústria d'unes característiques totalment diferents encara que segueixi obtenint un mateix objecte.

Aquesta adaptació ha estat imprescindible per a subsistir i prosperar d'acord amb les exigències que continuament planteja l'evolució dels costums, de les modes i del progrés tècnic; d'altra banda, la puixança de la torneria no hauria aconseguit nivells remarcables. Però, com ja veurem més endavant, cal encara una modernització i un esforç per incrementar la productivitat.

Passem ara a una anàlisi estadística d'aquesta rama industrial. Les fonts informatives ens permeten de fixar amb dades fidedignes tota la potència de la torneria a Torelló.

Inicialment hem format el quadre núm. 4, en el qual hi han senyalades quatre categories industrials: la que qualifiquem com artesana, que compta amb una potència màxima de 5 C.V.; la petita, de més de 5 a 25 C.V.; la mitjana, de més de 25 a 100 C.V.; finalment, la gran indústria amb més de 100 C.V. Aquesta potència és la instal·lada en motors elèctrics per accionament de la maquinària, però no la que pot existir per utilització tèrmica.

Observem tot seguit el predomini absolut, en nombre, de les empreses artesanes i petites, tenint en compte que al mot «artesà» no li atribuïm pas ací, com a element per definir-lo, el fet que la seva producció sigui d'aquest caràcter predominantment a mà i amb processos no realitzats en sèrie: li correspon, en la nostra classificació, el sentit emprat en urbanisme, en el qual es considera com a aquella activitat que no té potència instal·lada o en té molt poca, i que el personal el constitueix la pròpia família de l'artesà i el treball es realitza en el seu domicili; efectivament, a Torelló hi ha un bon nombre de màquines instal·lades en el mateix estatge on viu el torner, situades generalment en els baixos de l'edifici al lloc on el petit conreador d'abans de la industrialització criava el porc i guardava la bèstia que el menava al tros; i també, des de fa ja molts anys, s'utilitzen per a establir millor els torns i altres elements mecànics, els coberts o porxos bastits en els patis o eixides. Cal recordar que, per a petites potències, aquesta comoditat de tenir l'equipament de treball a casa mateix, és possible perquè, dintre el ram de la fusta, la torneria no està considerada com a molesta per producció de sorolls en la classificació que fa l'actual Reglament d'Activitats Molestes, Nocives, Insalubres i Perilloses de 30 de novembre de 1961.

En conjunt, doncs, la indústria artesana i petita aplega en aquesta especialitat el 84'6 % de les empreses, però, en canvi, només compta amb la meitat (48'5 %) de la potència instal·lada; en promig, representa solament 2'8 C.V. per l'artesana i 13'1 C. V. per la petita indústria. Si calculem el percentatge sobre el número total de torns, que és la màquina característica, veurem que a l'artesania correspon el 21'9 % dels torns existents a Torelló, i solament el 14'7 % del total de maquinària, i únicament el 8'5 % de maquinària no pròpia de torneria. Vol dir això que el torner artesà ho és de nom i de fet, car al seu petit taller familiar la màquina essencial continua essent el torn; la relació número de torns/número de màquines, que en artesania es del 40 %, passa a ésser d'un 25 % en la indústria petita i mitjana, i del 20 % en la gran indústria, en la qual, per tant, a cada 4 màquines correspon un torn.

Així doncs, quan la torneria és molt especialitzada i es decanta cap a l'obtenció d'objectes que requereixen un altre procés de fabricació, apareixen màquines d'obrar la fusta adequades a cada necessitat: planejadors, serres de

vogir, mandrinadors i altres de més especialització, com les de ratllar espirals, d'entrar anelles, de foradar valones, de clavar, d'escairar, de ranurar, d'entallar, etc.

La petita indústria és la que presenta major número d'empreses, 33, i major potència instal·lada, 432'9 C.V. Aquesta última és aproximada a la de la mitjana empresa, 419'3 C.V., i com que compta solament amb nou tallers, li correspon un promig de 46'6 C.V. per empresa, molt superior al de la petita indústria, que ja hem dit que era de 13'1 C.V.

L'equipament resulta ésser elevat: a cada obrer del ram de torneria li correspon més de dues màquines, mentres que en el treball del metall correspon una màquina a cada obrer, i en el de teixits una màquina per cada 3'4 obrers. Aquestes xifres volen dir no solament que les maquinàries són més complexes en aquests dos darrers rams, sinó que en la torneria el promig d'hores de treball d'una màquina és el de la meitat de la jornada laboral, fet característic que no es manifesta a la gran empresa.

Com a conseqüència de l'enginy i de la iniciativa dels torners torellonencs, avui la producció de la torneria de fusta i de les activitats que en resulten derivades abarca una varietat tan extraordinària de peces, objectes, atuells, joguines, figures, utensilis i elements de tota mena i per a usos tan diversos que, fer-ne un catàleg ens portaria a una extensió excessiva del present treball. Diem, solament, que a Sant Pere, com a exemple, hi ha una intensa producció de rosaris, i que a Torelló durant anys recents unes màquines han permès exportar a Polònia milions de grans també pels rosaris propis de la devoció en aquell país.

Una indústria com la torneria torellonca, que cerca el seu mercat en les terres nacionals i estrangeres i en els articles que el moment reclama, que gaudeix d'una especialització i experiència ben demostrades sempre, que sap aprofitar els seus subproductes (llenya, vilorda, serradures), i que té la facultat d'evolucionar segons exigeixen les circumstàncies, cal només que conservi aquestes virtuts per a posseir sempre un brillant esdevenidor. Afegim, però, que cal també vetllar les actuals i futures competències; ja insistirem més endavant.

7. LES INDÚSTRIES DEL METALL

Torelló ha esdevingut un important centre en el sector del treball dels metalls. La expansió d'aquesta activitat ha estat constant en els darrers anys. En 1950 el cens d'aquest ram era de 395 obrers; en 1970 ha passat a ésser de 902, posant-se capdavanter no solament respecte a la massa laboral corresponent, sinó també respecte a la potència instal·lada, que de 220 C.V. i 45 empreses el 1960, passa a 60 empreses i 1115 C.V. deu anys més tard.

El desenrotllament de la indústria del metall fou provocat principalment per la necessitat de subministrar virolles i anells a les filatures, accessoris indispensables que havien de formar part dels rodets, canons de metxera i bitlles de contínues que es fabricaven ja d'antic a Torelló. Nasqué així l'embotissatge de metalls, que no va tardar a estendre's cap a la obtenció d'una immensa varietat d'objectes: capsos, taps per flascons de farmàcia i de perfumeria, tapes per la indústria conservera i per envasos de cartró, arandelles, volanderes, virolles per pinzells i una llarga corrua de peces i d'elements que hom admira

en els mostraris de les indústries o en les exposicions que es fan anyalment en la Fira de l'Ascensió.

Els metalls que s'emboteixen o estampen són l'aram, l'alumini, l'acer, el zenc, i, com aliatges principals, el llautó, l'alpaca i la llauna. Consten en l'actualitat 6 empreses, que totalitzen 429 C.V. de potència elèctrica instal·lada en motors i 272 màquines de les quals la premsa, que és la característica en aquest procés industrial, en reuneix 93 de menys de 15 tones i 27 de més de 15 tones. Dues empreses corresponen a la gran indústria (disposen cada una de més de 100 C.V.).

Aquesta especialitat en portà ben aviat, d'altres que més o menys en foren derivades. Fa molts anys que s'inicià la fabricació de cascos per a tota mena de bombetes elèctriques amb incorporació, per fusió, de l'aïllant vítric; avui aquesta activitat, amb una producció de 100 milions d'unitats a l'any, figura entre les primeres en l'àmbit nacional; només hi ha una altra indústria semblant a Madrid. Després vingueren noves produccions, entre les quals cal comptar en l'últim decenni la fabricació d'accessoris metàl·lics per ràdio, televisió i electrònica, i la producció de vàlvules dels envasos o «sprays» per aerosols, que requereix una tècnica molt avançada i un treball molt acurat.

Malgrat que només n'hi ha dos establiments, la bijuteria és una altra branca del metall que també ha donat nom a Torelló. Reuneixen aquests tallers una potència de 61 C.V. i un total de 76 màquines. La bona qualitat dels xapats d'or, obtinguts per procediments exclusius, ha estat causa d'una notable producció de joies clàssiques: anells, arrecades, collarets, medalles, etc., apreciables arreu.

Dintre el grup de tallers mecànics figuren nombroses especialitats, distribuïdes entre 27 empreses que disposen de 377 C.V. de força elèctrica i de 406 màquines. Cal destacar tres notables empreses dedicades a la fabricació de maquinària per treballar la fusta i principalment per la torneria d'aquest material i succedanis: en aquest aspecte la producció torellonenca de torns és la més important del país, i exporta també a diverses nacions. Un altre taller es dedica a la fabricació de maquinària tèxtil, principalment per la filatura. També n'hi ha un altre que ha acreditat una producció excel·lent d'extractors centrífugs i helicoidals de fums, campanes melòdiques per a les portes i altres elements domèstics. Una empresa es dedica a la fabricació de maquinària per la construcció. I també existeixen altres tallers dedicats a la fabricació de mobles metàl·lics, joguines, bobinatge de motors, recobriments electrolítics, corrons per a les filatures, portes i prefabricats per la construcció, i a la reparació de maquinària en general i la de vehicles automòbils i utilitat agrícola.

Igualment cal recordar com a producció recent la, que ja hem esmentat, de vàlvules per aerosols i màquines per envasar-los. També cal remarcar la fabricació de plomes estilogràfiques, indústria que data de l'any 1943 i ha adquirit un gran prestigi per la seva qualitat; més tard ha estat ampliada a la producció de bolígrafs, retoladors, escrivànies, tinta i altres elements d'oficina.

Com a indústria-base, existeixen en fundició de metalls, una dedicada a l'alumini i altra dedicada al ferro, aquesta última amb dos cubilots d'uns 1.300 kgs. de capacitat total. I com a activitats auxiliars, cal esmentar una planxisteria, un magatzem de ferro i d'altres metalls, i un total de 14 empreses de lampistes, ferrers, fontaners i instal·ladors que disposen en conjunt de 38 C.V. de potència i 8 equips de soldadura autògena.

De la torneria de fusta nasqué l'embutissatge de virolles i aquestes portaren a la fabricació actual de maquinària especial per a aquest ram. Heus ací com en pocs anys les indústries del metall han passat a adquirir la supremacia entre totes les activitats de la feina vila de Torelló.

8. INDÚSTRIES DE LA FUSTA

A més de les indústries de torneria de la fusta, n'hi ha d'altres que treballen aquest material. Cal citar les quatre serradores existents, amb una potència total instal·lada de 65 C.V. i 29 màquines, de les quals 8 són serres de cinta, 4 serres circulars i 4 màquines d'afilar serres; d'aquestes últimes màquines també se'n construeixen a Torelló. Hi ha 21 fusteries que treballen per la construcció, fabriquen mobles, carrosseries i tenen les demés activitats pròpies de l'ofici. Dues ebenisteries i tres establiments de talla de fusta ofereixen també mobiliaris selectes, escultures i objectes artístics molts distingits. Igualment, encara que no figura en el cens industrial de 1970 per haver-se establert posteriorment, existeix una fàbrica de pipes obrades en bruc i en cirerer, que presenta una atractiva varietat de models.

Alguna de les serradores també produeix caixes de fusta per embalatges; ara, però, s'utilitza més el cartró.

9. INDÚSTRIES DE L'ALIMENTACIÓ

Com es pot deduir del quadre núm. 3, l'equipament de Torelló en l'aspecte de les activitats alimentàries és el que li correspon per a donar un bon assortiment a la localitat. Si bé no hi han indústries que antigament havien servit també a altres poblacions de la Plana de Vic, i ara han desaparegut (molins fariners, fabricació de xocolata, obtenció de mantega, etc.), té en canvi Torelló molta importància en l'aspecte alimentari, car radiquen a la població dos importants magatzems de colonials i de queviures que distribueixen llurs gèneres per tots els detallistes de la comarca i arriben a les capçaleres del Ter, del Llobregat, del Fluvià i fins a la Cerdanya.

10. ALTRES INDÚSTRIES

No hi han indústries del cuir; en aquest ram l'activitat es limita únicament a les necessitats locals del calçat. La quasi desaparició de la tracció animal també ha reduït al mínim el nombre de sellers i basters; només en queda un.

El grup del paper i arts gràfiques presenta dues impremtes, una manipulació de bosses de paper i caps de cartró i una fàbrica de cons de cartró per la indústria tèxtil.

Hi ha també tres indústries que obtenen peces, joguines, i objectes molt diversos per injecció de matèries plàstiques; aquesta especialitat és recent a la població.

Finalment, hi ha un laboratori que obté aditius pel ram de pastisseria, i en el ram de la construcció, a més de 13 contractistes d'obres, trobem dos tallers productors de prefabricats de formigó i de pedra artificial.

11. EL TREBALL A LES INDÚSTRIES TORELLONENQUES

La industrialització de les conques fluvials del Ter i del Llobregat, i de llurs afluents fou realitzada amb condicions de treball molt dures, que no es suavitzaren fins a primers del segle present. A Torelló, l'any 1857 hi havia a les sis fàbriques de teixits i de filats, un cens obrer de 46 homes, 38 dones, 25 nois i 20 noies; un 35 %, doncs, eren menors, i probablement molts no arribaven als 14 anys. Amb tot i les prohibicions d'utilitzar má d'obra quasi infantil, aquesta illegalitat era freqüent; però encara resultava més greu la llarga duració de la jornada laboral, que era d'unes onze hores. I més encara: com que les fàbriques necessitaven estar prop del riu per aprofitar els salts hidràulics, calia fer caminades d'una hora o potser més per traslladar-se des del domicili al centre de treball. Negra nit encara, passaven pels carrers de Torelló les colles que baixaven de Sant Pere i de Sant Vicenç i, tot resant el rosari, anaven cap a la feina, i en tornaven també de nit, amb la mateixa lletania. I amb fred, vent, pluja o neu feien cap a la llar, de la qual poc podien disfrutar-ne.

Afortunadament, aquells temps ja fa molts anys que són definitivament passats. Avui s'organitzen els torns de treball de manera que la jornada és contínua; les fàbriques de vora-riu són fàcilment accessibles amb bicicleta, moto o amb automòbil propi. Les indústries organitzen a més un transport col·lectiu, amb magnífics autocars que, expressament contractats, porten els obrers a les fàbriques i a les colònies. Amb aquest motiu es genera a Torelló un trànsit intens: la plaça de Sant Fortià, indret de concurrència de tres carreteres, és el lloc principal on en algunes hores-punta d'entrada i sortida del treball, paren un darrera l'altre els autocars que de Sant Pere i de Sant Vicenç porten els obrers en forma merescudament còmoda als grans centres filadors de Vila-seca i de Borgonyà, i encara a altres llocs.

Com a unitat de treball i de residència, aquesta última més o menys ben resolta, la colònia fabril ha de poder en teoria satisfer les seves necessitats. Sovint no és així, però encara que ho fos, la vida de relació impulsa, sobre tot al jovent, a cercar comunicació i tracte amb persones, espais i serveis de diferents localitats. I així veiem que, en el moment en que el motor elèctric fa possible instal·lar la indústria al case urbà de les poblacions, sembla que hauria de produir-se la coincidència entre el lloc de treball i el de residència; però això va passar i passa encara actualment tan sols en part. En 1950 solament treballava al terme municipal de Torelló el 78 % dels obrers censats que hi residien; els restants venien diàriament dels municipis veïns. Cal tenir ben present aquest fet per tal de donar més valor representatiu a l'estadística de la potència i de la maquinària instal·lada a una població, que no pas a la qualificació laboral dels seus habitants, perquè aquests poden exercir llur ofici o treball en altre lloc que no correspon a llur residència. Encara avui una tercera part del miler d'obriers que treballen a la Colònia Borgonyà (Fabra i Coats, o els Anglesos), situada en terme municipal de Sant Vicenç, són habitants empadronats a Torelló. Lluny d'atenuar-se aquestes discrepàncies del binomi treball-residència, esdevindran segurament encara més grans si l'empenta en la construcció d'habitatges de tipus social que es promouen a Torelló, no és seguida pels municipis veïns i per llurs colònies fabrils. Però les facilitats de comunicacions hem vist que ja resolen bé el problema, actualment.

La profusió d'activitats productores a Torelló ha estat causa que les crisis ocorregudes en els darrers anys no hagin afectat la població, cada dia més allunyada dels perills que comporta la polarització en una sola especialització industrial. Així el nivell de vida es pot mantenir i elevar continuament: ho demostra el nombre crescut de vehicles automòbils existents a la vila, i altres índexs que creiem que també es poden prendre com a indicadors de prosperitat econòmica general. Entre aquests últims ens permetem observar en l'estadística de maquinària existent l'any 1970 el fet que a les 16 perruqueries per a senyora radicades a la vila, es disposa de 38 assecadors elèctrics pel cabell, i que també es troben als establiments corresponents, 12 talladores de pernil, amb motor elèctric, i no comptem les que funcionen a mà. Aquest requisit de la carn porcina, cada dia de preu més elevat, i aquell luxe reclamat per la bellesa femenina, són afortunadament encara a l'abast de la majoria d'obriers torello-nencs. És d'esperar que tothom faci el possible per a que sempre sigui així. I ens plauria de poder comparar els índexs de 555 i 715 habitants per, respectivament, cada una d'aquelles dues màquines, amb els d'altres poblacions de la nostra terra, per a poder comprovar que cal considerar Torelló com a una de les poblacions de millor qualitat i nivell de vida. Que sempre sigui així o, millor dit, que encara vagi en augment.

12. EL FUTUR DE LA INDÚSTRIA A TORELLÓ

Els factors que determinen el desenrotllament industrial d'una localitat es manifesten tots ells a Torelló amb signe favorable. Les zones industrials on assentaran els nous establiments fabrils, localitzades principalment en el Pla General d'Ordenació als sectors Nord de l'Estació del ferrocarril, i als indrets de Puigbacó-Puig de les Vinyes-Serra de la Menya, són topogràficament ben aptes no solament per tractar-se de terrenys planers, sinó que resten totalment a cobert de qualsevol inundació futura i queden juxtaposats al case urbà; afortunadament, les activitats locals creen pocs problemes que afectin a l'anteriorment esmentat Reglament del 30 de novembre de 1961 (establiments que produeixen molèsties, insalubritat, nocivitat o perillositat). Podran disposar d'aigua abundant, de fàcil evacuació de les residuals, de l'energia subministrada per dues potents empreses productores i distribuïdores d'electricitat, de comunicacions i accessos ben senzills i de mà d'obra que ja porta una secular tradició de qualitat i rendiment. I respecte a les comunicacions, és molt possible que l'eix transversal de Catalunya passi a tocar la població.

Tots aquests avantatges constituïran, sens dubte, un al·licient que estimularà la vinguda de noves indústries i l'ampliació de les existents dins l'actual àrea urbana. Aquestes noves aportacions a la riquesa local resultaran un dels més fermes suports sobre els quals ha de recolzar el desenrotllament de la població i del seu benestar social.

Ara bé: sense esperar la realització d'aquest programa, que no creiem pas llunyana en el temps, potser sigui ara adequat fer una ràpida anàlisi dels factors que caracteritzen l'estructura i la organització de la indústria local, i llur projecció en el futur.

Les observacions que creiem més importants cal formular-les en relació amb el ram de torneria de fusta. Fins fa pocs anys la Vall del Ges gaudia pràctica-

ment d'un monopoli nacional en aquesta especialitat. Però en el darrer quart de segle ha sorgit a Sant Hilari de Sacalm un centre competidor: hi ha establertes unes 30 torneries, posades en marxa per encarregats sortits de Torelló, i, encara que no són tan bons torners, resulten d'un gran capacitat comercial, i saben vendre bé al país i exportar a Anglaterra i Alemanya llur gran producció, que és de qualitat quelcom inferior a la torellonenca, però millora ràpidament. I ací ocorre un fet paradoxal: les torneries que s'han establert a la capital de les Guilleries estan millor dotades que les de Torelló, perquè han adquirit als millors tallers espanyols de construcció de maquinària de torneria, que són els de Torelló, una gran part de llur equipament, i en canvi a Torelló mateix encara es treballa amb molta maquinària antiga, de productivitat inferior i d'amortització ja vençuda fa temps.

I és que, en el fons, perdura encara a l'industrial torner, en alguns casos, la remembrança del vell lema dels seus avis: «la feina i l'eina». Si podia ésser atinada aquesta dita ara fa cent o més anys, amb el funcionament del torn de ballesta, avui que tot cal mecanitzar-ho al màxim, ha perdut tot sentit i cal afrontar la realitat. Així podrà evitar-se el fet que altres indústries, com la gran fàbrica de pinzells que hi ha a La Sénia (comarca del Montsià), s'hagi vist obligada a instal·lar una torneria pròpia, car les de Torelló no li podien garantir el subministre del mànec que necessitava per atendre la seva producció de pinzells. Igualment, altres indústries es fan autònomes en el ram de torneria; a les Planes d'Hostoles (Garrotxa) n'hi ha una que fa mànecs per a eines; a Roquetes (Baix Ebre), una per a mobles, i també s'ha iniciat aquesta activitat a Guipúscoa. La indústria de la torneria torellonenca ha de procurar guanyar nous mercats; no pas perdre'n.

Les exposicions anuals de la producció artesana i industrial de Torelló haurien d'ésser el punt de partida per a constituir una Associació d'empresaris que reunís totes les activitats locals i permetés la constitució d'un grup per a cada ram de la producció. Així potser es superaria l'individualisme que caracteritza en general el temperament dels catalans. I els torellonencs no en són pas en aquest cas, una excepció.

Caldria que evolucionés quelcom la indústria de bijuteria, amb tendència a realitzar noves joies, bonics i ornaments més del gust actual, sense oblidar els elements clàssics. També creiem convenient promoure el desenvolupament de la talla de fusta, i difondre la seva excellent producció.

La cria del bestiar porcí, tan estesa per la comarca d'Osona, podria ésser font d'industrialització de la seva carn. Però l'existència d'aquesta indústria a Vic, a Calldetenes, a Manlleu i a Sant Vicenç no ho fa avui aconsellable.

La trajectòria que ha seguit fins avui la indústria local, la seva puixança i fortalesa davant situacions adverses, el temperament laboriós dels torellonencs i llur afany per incorporar noves activitats fabrils, donen un marge ben ampli per a mirar amb tota confiança l'esdevenidor de la població i de la seva indústria.

Quadre núm. 1

CLASSIFICACIÓ DE LA POBLACIÓ PER GRUPS LABORALS

Grup	V	D	Total	% per el total sexe		% per cada grup		% s/ població total
				V	D	V	D	
Tèxtil	236	646	882	26'1	73'9	5'7	14'6	10'3
Metalls	680	222	902	75'4	24'6	16'4	5'—	10'5
Torneria fusta	382	59	441	86'8	13'2	9'2	1'3	5'1
Fusta	98	2	100	98'—	2'—	2'4	—	1'2
Electricistes	67	1	68	98'5	1'5	1'6	—	0'8
Construcció	267	—	267	100'—	—	6'4	—	3'1
Transport	105	—	105	100'—	—	2'6	—	1'2
Agricultura i ramaderia	223	3	226	98'7	1'3	5'4	0'1	2'6
Forns de pa	35	—	35	100'—	0'0	0'8	—	0'4
Comerç	150	101	251	59'8	40'2	3'6	2'3	2'9
Serveis	78	54	132	59'1	40'9	1'9	1'2	1'5
Administratius i Prof. lliberals	226	81	307	73'6	26'4	5'5	1'8	3'6
Empresaris industrials	50	1	51	98'—	2'—	1'2	—	0'6
Altres activitats terciari	89	23	112	79'5	20'5	2'1	0'5	1'3
«Sus labores»	—	1727	1727	—	100'—	—	38'9	20'1
Escolars	909	862	1771	51'3	48'7	21'9	19'4	20'6
Infància	289	289	578	50'—	50'—	7'—	6'5	6'8
Jubilats	257	370	627	41'—	59'—	6'3	8'4	7'4
Totals	4141	4441	8582			100	100	100

Quadre núm. 2

DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ

	V	D	V	%	D	Totals	%
Població activa	2686	1193	64'9		26'9	3879	45'2
Inactiva i «sus labores»	1455	3248	35'1		73'1	4703	54'8
	4141	4441	100'—		100'—	8582	100'—

CLASSIFICACIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA

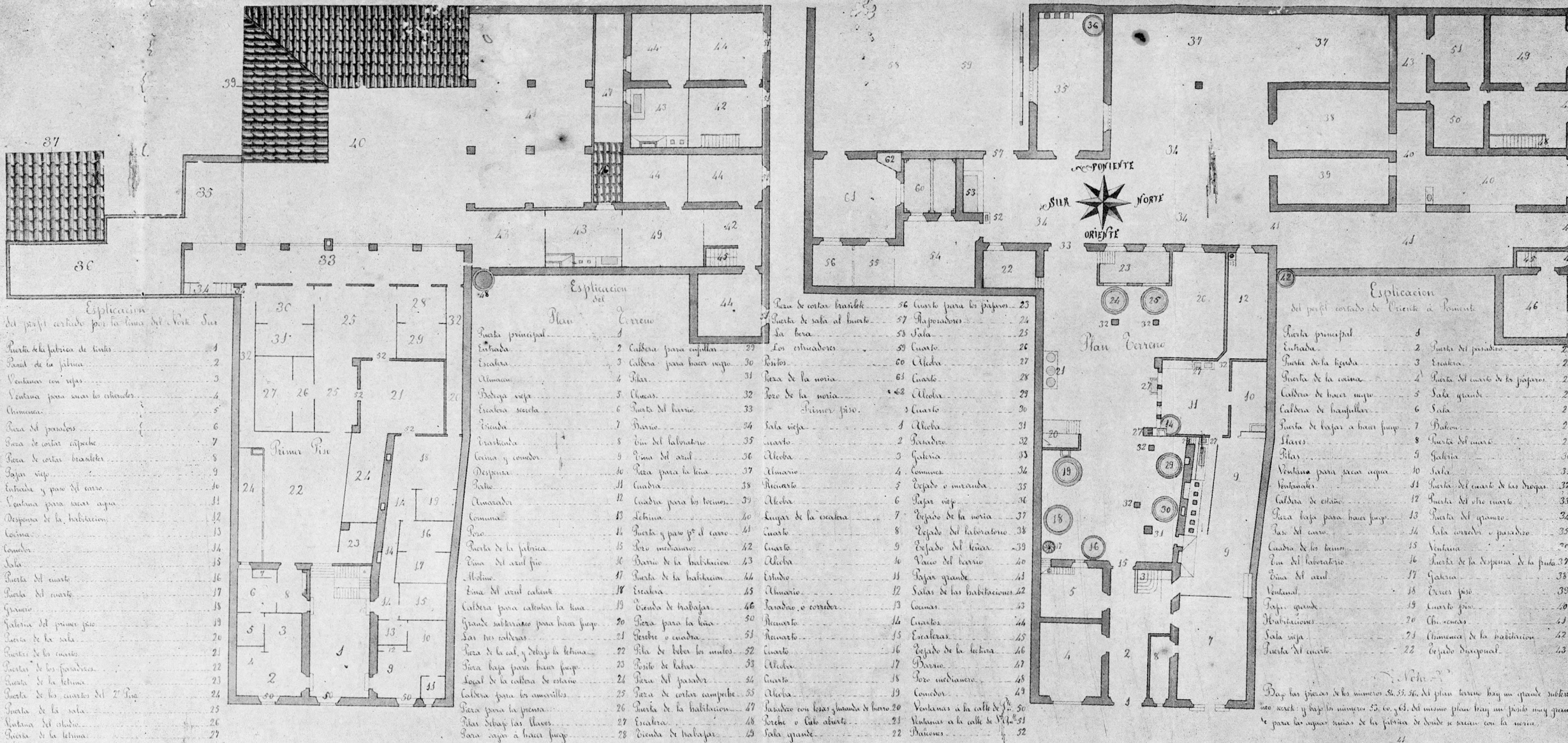
	V	D	V	%	D	Totals	%
Sector primari	223	3	5'4		0'1	226	2'6
Sector secundari	1765	930	42'6		20'9	2695	31'4
Sector terciari	698	260	16'9		5'9	958	11'2
Inactiva i «sus labores»	1455	3248	35'1		73'1	4703	54'8
	4141	4441	100'—		100'—	8582	100'—

	Núm. d'empreses	Total	Potència CV	Total	Núm. de màquines	Total
TEXTIL		8		813		257
Filatures	5		700		200	
Teixit xarxes	1		100		45	
Tintoreries	2		13		12	
TORNERIA DE FUSTA	65	65	1041	1041	908	908
METALLS		60		1115		983
Tallers mecànics	27		377		406	
Estampació-embutiss.	6		439		272	
Mobles metàl·lics	1		11		19	
Vàlvules aerosol	1		30		15	
Lampistes-ferrers	14		38		74	
Fundicions	2		58		25	
Plumes estilogràfiques	1		25		20	
Bijuteria	2		61		76	
Recobr. electrolítica	2		20		29	
Electromecànic	3		54		40	
Planxisteria	1		2		7	
FUSTA		30		285		188
Fusteries	21		199		142	
Ebenisteries	2		19		13	
Talla fusta	3		2		4	
Serradores	4		65		29	
ALIMENTACIÓ		78		118		282
Forns de pa	9		16		28	
Pastes per a sopa	1		2		6	
Carnisseries	11		15		36	
Botigues queviures	16		13		49	
Bars i cafès	15		12		56	
Destil·leries	1		1		2	
Dolceries	4		8		30	
Peixeteries	8		8		23	
Begudes carbòniques	1		3		5	
Carnisseries porcines	11		16		40	
Molí de pinsos	1		24		7	
CUIRO		6		5		9
Baster	1		1		1	
Sabateries	5		4		8	
PAPER - ARTS GRAFIQUES		4		55		32
Impremtes	2		13		12	
Bosses de paper	1		1		1	
Cons de cartró	1		41		19	
CONSTRUCCIÓ		15		100		54
Contractistes	13		82		39	
Pedra artif.-Pref.	2		18		15	
Prod. aux. pastisseria	1	1	4	4	4	4
Injecció plàstics	3	3	33	33	29	29
SERVEIS		30		60		93
Transports	10		45		47	
Cinemes-Host.	4		8		8	
Perruqueries Sres.	16		7		38	
TOTALS	300	300	3629	3629	2839	2839

TORNERIA DE FUSTA

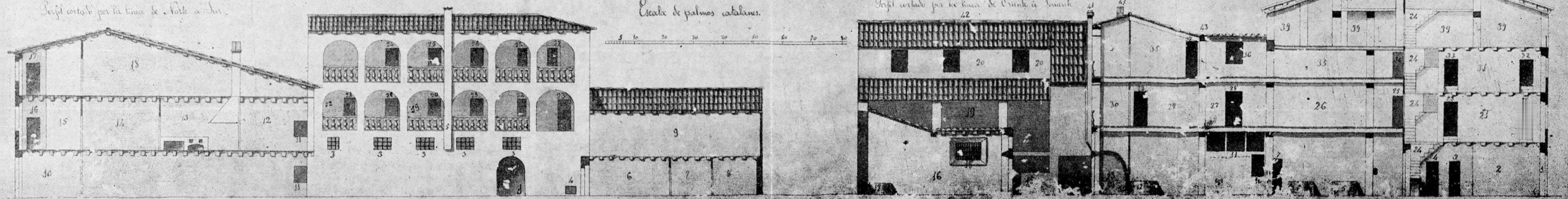
Maquinària de producció instal·lada

<i>Classe de màquina</i>	<i>Indústria artesana menys de 5 CV</i>	<i>Indústria petita 5 a 25 CV</i>	<i>Indústria mitjana 25 a 100 CV</i>	<i>Gran indústria. Més de 100 CV</i>	<i>Total</i>
Torns xarriot	30	57	42	7	136
Altres torns	23	43	29	11	106
Màquines de foradar	16	36	29	4	85
Capçals	8	34	18	4	64
Serres circulars	20	28	15	1	64
Serres de cinta	1	22	11	1	35
Fregadores	3	11	19	5	36
Bombos de pulir	3	21	11	—	35
Compressors	1	13	8	—	22
Pistolets	1	10	18	—	29
Moles d'esmeril	3	20	9	—	32
Regruixadores	1	8	3	—	12
Afiladores de serres	—	8	7	2	17
Màquina filera	1	12	7	1	21
Màquina de pintar	7	10	5	1	17
Polidores	8	11	4	12	35
Altres màquines (no de torneria)	14	47	59	44	164
TOTALS	134	391	294	91	910
Número d'empreses	22	33	9	1	65
%	33'8	50'8	13'8	1'6	100
Potència instal·lada C.V.	60'6	432'9	419'3	104'7	1017'5
%	6	42'5	41'2	10'3	100
Potència mitjana per empr.	2'8	13'1	46'6	104'7	15'7
Número total de torns	53	100	71	18	242
%	21'9	41'3	29'4	7'4	100
% del total de màquines	14'7	43	32'3	10	100
% altres màqs. no de torneria	8'5	28'7	36'—	26'8	100
Relació núm. de torns:					
núm. total de màquines	40'—	25'6	24'1	19'8	26'5

Plan de la casa fabrica de Tintos propiedad de Bernardo Pujol Tintorero de la villa de S. Felip de Torelló la que fue incendiada

y hechas cenizas el día 27 Julio de 1836

Una de les més importants indústries torrellonenques del segle passat fou la tintoreria Pujol, destruïda en 1836, i reconstruïda més tard.